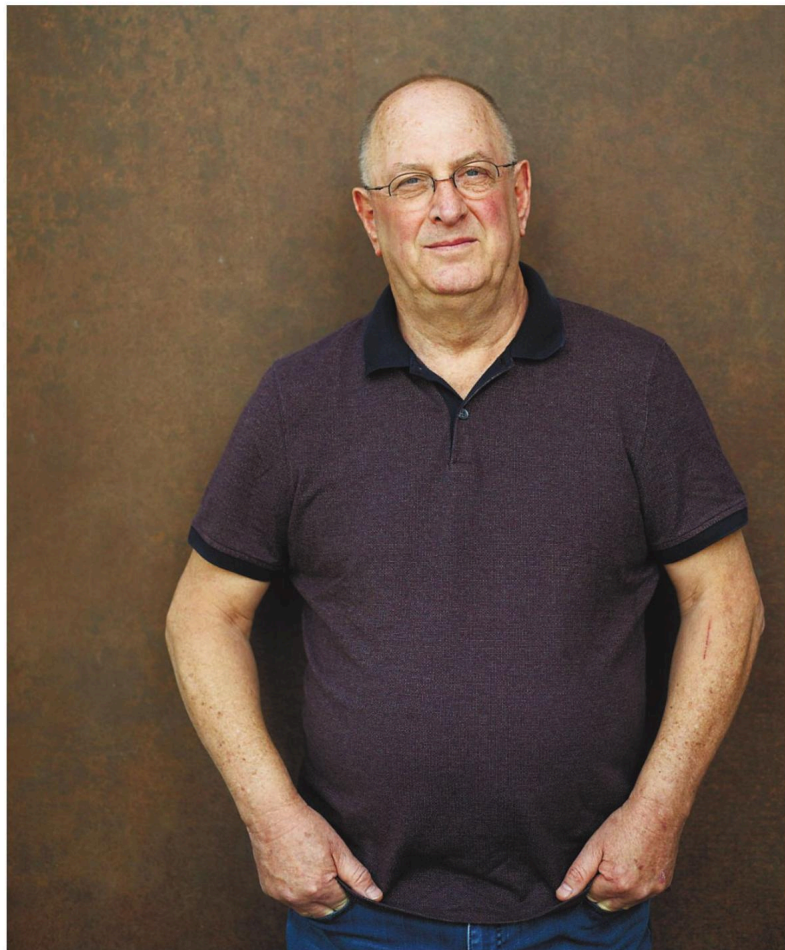

האם היהודייה והאם הישראלית, מצא את ההבדלים

רון זרחי

בספרו "אמא יקרה לי – פרקי מסע בזמר העברי" מגלה דוד אסף שמאחורי רוב השירים הישראליים המובהקים העוסקים באימהות מסתתר מקור בידישי

אמא יקרה לי – פרקי מסע בזמר העברי, מאת דוד אסף, הוצאת מאגנס, 2026, 432 עמודים

דוד אסף צילום: דוד בכר

אסף את דב סדן, שקבע שאין כל קשר בין השיר העממי לבין הציונות או אפילו לחיי בת ציון מפני שמדובר בו בעלייה מסורתית לארץ כפי שהיתה מאז ומעולם. על רקע בירוד הקשרו הלאומי של שיר העם מאלפת אבחנתו של אסף על הדרך שבה רמוזה נעמי שמר בתרגומה לשירו של מאנגר על הפנייה למורה, לעבר ארץ ישראל, שכוכר אינה מוזכרת כלל במלים המקוריות בידישי, "אָל פֿרום וּמַעֲרָב, וְאֵלֵי מְזֻרְחָה" (במקור בידישי מאנגר מתאר שלוש ציפורים שפונות למורה, שלוש למערב והנותרות דרומה).

בחלקו השני של הספר נחשף בין השאר סיפור חיבורו של השיר "בואי אמא" שכתב בה לאה נאור על-פי מנגינת שיר רוסי שהיא כלל לא הכירה את מלותיו. רק מאוחר יותר התברר לה שגם במקור הופיעה אמא, אמנם בהקשר אחר לחלוטין. אסף מציג את המקור הרוסי ואת הרקע לכתובתו ומבחין בדמיון ובשוני בין שירה של נאור לבין "בואי רוח", הנוסח העברי שחיבר יעקב שבתאי לאותו לחן כשנה לאחר מכן למופע "הלוח הלכה החבריא". ופרק מורכב ומרתק הכתוב כת" עלומה בלשית הבאה לבסוף לפתרונה מו" קדש לשירם של דן אלמגור ומשה וילנסקי "חיימקה שלי", שיר שהוגדר על-ידי מחברו כשיר האולטימטיבי על אמא יהודייה.

המפתיעים עד לסיפור קצר של יצחק בשביס זינגר שהשיר ממלא בו תפקיד מרכזי.

גם אם הרברים אינם נאמרים במפורש, מכלל הדיון בשירי הידישי שהובאו בספר יש אמירה ברורה בנוגע להרחבת המושג "זמר עברי" גם לשירים שחברו על-ידי יהודים בגרם לה בשפת דיבורם היומיומית שלא היתה עני רית. יש בכך כדי להאיר על תפישתו של אסף את שאלת היחס התרבותי בין הגולה לארץ בכלל שאפשר לסכמה בקיצור כ"שליטת שלילת הגולה". בין כך ובין כך, אהבתו של המחבר למורשת התרבותית והמוסיקלית של יהודי מורח אירופה עולה כמעט מכל עמוד, שכן אין מדובר רק במחקר מדעי אלא בחיבור שקיים בו יסוד אישי אוטוביוגרפי מובהק של הכותב, שכל אדם גם הוא תבנית נוף מולדתו. מאחר ששני הוריו נולדו וגדלו בוורשה רק טבעי שחלקו הראשון של הספר מוקדש ברובו לשירים בידישי ונפתח בממאר מרגש של המחבר על אמו.

נחזור לשיר "אָ בריוועלע דער מאַמען" וההשפעה הגדולה שהיתה לו בשעתו. אחת הדוגמאות לכך היא שירו של המשורר והמחזאי אהרן צייטלין, בנו של הוגה הרעות הנודע הלל צייטלין, שבנעוריו עבר עם משפחתו לוורשה ובמקרה שהה בניו יורק כשפרצה מלחמת העיר לם השנייה ופולין נכבשה בידי הגרמנים. חיו ניצלו אך כל בני משפחתו נספו בשואה. בשיר שכתב ב-1945 בידישי ונקרא "וואַרשע אין 1912" (ורשה ב-1912) הוא מספר על הגרם מופון שאיזו השמיע בוורשה, בבית פרטי או בחנות שמכרה תווים וכלי נגינה, את שירו של שמולביץ "מכתב קטן לאמא".

השיר נגמר בפנייה של המשורר כביכול לאותו גרמפון (אמצעי ההפצה החשוב ביותר של שירי זמר באותה תקופה): "גֶרְמָפּוֹן וְךָ שְׂאִי / מְשַׁנֵּת אֶלֶף תְּשַׁע מֵאוֹת וְשִׁתֵּי עֶשְׂרֵה / עַד אֵלֵי הַגִּיעַ / קוֹל כִּבְכֵּף הַרוֹגֵשׁ / בְּשַׁנֵּת אֶלֶף תְּשַׁע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ. / עָלֵי לֹמֵר לֵךְ / מִמְּקוֹם מוֹשְׁבֵי בְּנֵי יוֹרֵק שְׁכַבְּרִי / לֹא נוֹתֵר דְּבָר". ובשורות האחרונות מובעת פעם נוספת, וביתר שאת, התוכנה המרה של האוברן: "בְּכֵל מְאוֹדֵנוּ הֵינּוּ רוֹצִים לְשַׁלֵּחַ / מִכְּתָב עַל פְּנֵי הַיָּם / מִכְּתָב לְאֵמָלָהּ אֵי שָׁם, / אֲבָל / אֵיפֹה אֵמָּה?" (תרגמה רחל שליטא).

גלגול רחוק יותר של השיר וברוח דומה הוא שיר קינה של אבות ישורון על בני משפחתו שנכתב בישראל בעברית למעלה מארבעים שנה אחרי כן. המשורר שעלה לארץ ב-1925 מיעט מאוד לכתוב ולאמו ובני משפחתו שנשארו בגולה ומילאן להקשיב להפיצרותיהם הרבות. למים ייסר את עצמו על שתיקתו ואת תחושותיו הקשות ביטא באמצעות "מכתבים" שלא נכתבו ולא נשלחו: "אֵיךְ נִקְרָא שְׂאֵנִי מִקְּבֵל מִכְּתָבִים מֵהַפִּיט, / וְהַפִּיט אֵינְנֵנוּ? / אֵיךְ נִקְרָא שְׂאֵנִי מִקְּבֵל מִכְּתָבִים מֵהַבֵּית, / וְאֵי שֵׁל לֹא חֵזִי?"

ברומה לכך ילמד הקורא כיצד אימץ המ" לחין שמואל פֿרֶשְׁקוֹ (מלחין "באב אליוארד", רבנות ההיסטוריה חזרת" ועוד) את מנגינת הפזמון משיר הידישי של שמולביץ ללחן שחיבר ל"מכתב מאמא" של אלתרמן במטרה להבליט את הקשר בין שירו זה של אלתרמן